

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
"СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"**

**SOFIA UNIVERSITY
"ST. KLIMENT OHRIDSKI"**

**ДЕПАРТАМЕНТ ЗА ИНФОРМАЦИЯ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА УЧИТЕЛИ
DEPARTMENT OF INFORMATION AND IN-SERVICE TRAINING OF TEACHERS**

Росица Александрова Пенкова

**РЕЧЕВИТЕ ЖАНРОВЕ В ПРОДЪЛЖАВАЩОТО
ОБУЧЕНИЕ НА УЧИТЕЛИТЕ ПО ЕЗИКОВИТЕ
ДИСЦИПЛИНИ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд

за придобиване на научната степен „доктор на науките”

област на висше образование: 1. Педагогически науки

професионално направление: 1.3. Педагогика на обучението по ...

(методика на обучението по български език)

София, 2018 г.

Представеният дисертационен труд обхваща 657 стандартни страници, от които 377 – основен текст и 280 страници – приложения. Структуриран е в увод, три глави, заключение, литература и приложения. След всяка глава се формулират изводи. Включени са 33 таблици и 22 фигури. В списъка на литературата се съдържат 205 източника, от които 131 – на кирилица и 74 – на латиница.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на
2018 г. от часа в зала на СУ „Св. Кл. Охридски“.

УВОД

В съвременната езикова ситуация има редица предизвикателства, които учителят по български език и литература и по чужд език трябва да преодолява с професионализъм, позитивна енергия и нагласа за партньорство с учениците. Той в най-висока степен е отговорен за грамотността, за комуникативните способности на учениците, за отношението им към употребата на езика. Умението на подрастващите да общуват и да разбират другите е базисно умение в хуманитарното образование. Учителят е необходимо да проявява професионална отговорност, прозорливост и социална зрялост в учебно-възпитателния процес, за да превърне истинското общуване на младите хора в потребност и умение.

Усвояването на речевите жанрове е предпоставка за развиване у учениците на интелект, писмена култура, емоционалност и фантазия; умения да се създава оригинален текст, като се осмислят и прилагат знанията за особеностите, структурата и техниките на писане на текстове, различни по стил и жанр.

Като се отразява спецификата във всеки език, писането на съчинения е важна част от обучението както по български език и литература, така и по чуждите езици. Изразяването в писмена форма е едно от условията, които ще помогнат на учениците не само да завършат средно образование, но и да развият своята хуманитарна култура, да обвържат знанията за писмения текст с практическите умения да се изразяват.

Обучението поставя високи изисквания и предизвикателства пред учителя, защото той трябва да бъде не само професионалист в своята област; отредена му е изключителна социална роля – да е водеща фигура във взаимодействието семейство – училище – общество.

Учителите имат ключова роля и при осъществяване на качествени промени в образованието. Повишават се изискванията към тяхната първоначална подготовка и непрекъснатата квалификация. В новата Наредбата № 12 на МОН за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти се уреждат въпросите за условията и реда за повишаване на квалификацията. Заложена е идеята за повишаване на авторитета и социалния статус на учителя. За поддържане и актуализиране на базовата подготовка за учителите се организира задължителна квалификация. На педагогическите специалисти се предлага и продължаващо обучение, което зависи от желанието за кариерно развитие, т.е. избираема квалификация във връзка с пригодността им за дейност на по-високо длъжностно равнище. Реализира се идеята, че по-високата квалификация е необходимо условие за кариерно израстване на педагогическите специалисти. Осъществява се процес на усъвършенстване на знания, умения и компетентности на учителите.

С повишаването на професионалната квалификация се цели да се осигури съответствие между социалната практика, потребностите на образователната система и равнището на професионална компетентност. Стремехът е и да се даде възможност за задоволяване на професионалните интереси на учителите. „Образованието цели формиране на характер, който да може да гарантира оцеляването на човека в постоянно променящия се свят, с отчитане на неговото собствено израстване и развитие като индивид и като личност. Ето защо самоусъвършенстването и ученето през целия живот са новата образователна цел на XXI век, която стои със своята непоколебимост и пред лингводидактиката.” (Веселинов 2018)

Продължаващото обучение на учителите по български език и литература и по чужд език, от една страна, изисква да се

усъвършенства методическата им подготовка във връзка с разработване на методически варианти за изграждане и развиване на комуникативните умения на учениците, за възприемане и създаване на различни по стил и жанр текстове. От друга страна, участието на учителите в различни сфери на общуване провокира у тях все по-високи изисквания за усъвършенстване на собствените им комуникативни компетентности.

МЕТОДИКА И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Работата върху речевите жанрове в продължаващото обучение на учителите се осъществява на две равнища:

- разработване на методически варианти, в които речевите жанрове са основно средство за обучение на учениците, за изграждане и развиване на комуникативните им потребности;

- работа с речеви жанрове (академични, медийни и официално-делови) като основно средство за усъвършенстване на комуникативните умения на учителите, необходими им при изпълнение на различни социални роли: като участници в научно-практически конференции или в масовата комуникация, чрез медийни изяви по въпроси на образованието, като кандидатстващи с документи за по-високи професионалноквалификационни степени и пр.

ОБЕКТ на настоящото изследване е процесът на продължаваща квалификация на учителите по езиковите дисциплини.

ПРЕДМЕТ на изследване са речевите жанрове като средство за продължаващо обучение на педагогическите специалисти.

ЦЕЛТА е да се създаде и приложи в практиката методическа система на обучение за професионално развитие и кариерно израстване на учители, основана на взаимодействието между

езиковите дисциплини в средното училище. Акцент се поставя върху проучването на възможностите на речевите жанрове да се използват като основно средство на обучение, за усъвършенстване на уменията и компетентностите на учителите за общуване в научната, медийната и официално-деловата сфера. Ефективността на системата се проверява чрез постигнатите резултати от учители по езиковите дисциплини. Допълнителни възможности за приложение се търсят и в мултиплицирания ефект към други педагогически специалисти.

ЗАДАЧИТЕ се конкретизират:

- да се анализират теоретични въпроси, свързани със спецификата на речевите жанрове;
- да се анализират нормативни документи, свързани с организирането и осъществяването на продължаващата квалификация на педагогическите специалисти;
- да се проучи съвременното състояние на продължаващата квалификация на педагогическите специалисти;
- да се проучат нагласите за продължаващо обучение на учителите по езиковите дисциплини;
- да се изготви изследователски инструментариум и да се организира експериментална работа;
- да се разработят обучителни курсове и да се осъществят в система от методически варианти;
- да се съберат емпирични данни и да се обработят със статистически методи;
- да се провери ефективността на предлаганата методическа система на обучение на учители;
- да се анализират резултатите от експерименталната работа и да се усъвършенстват дидактическите материали; да се прецизират методите и техниките на обучение;
- да се направят изводи и обобщения с оглед на по-нататъшното прилагане на методическата система.

ХИПОТЕЗАТА е: ако се създаде и приложи методическа система на обучение за професионално развитие и кариерно израстване на учители, основана на взаимодействието между езиковите дисциплини в средното училище и с акцент върху речевите жанрове като основно средство на обучение, то ще се постигне по-високо равнище на професионалните компетентности на учителите в сферата на научното общуване.

С оглед на поставената изследователска цел се използват следните методи:

- теоретичен анализ на научна литература;
- педагогическо наблюдение;
- анкетиране на учители;
- тестиране;
- експертни оценки;
- статистически методи.

Данните от анкетирането, тестирането и апробирането, както и проучените добри практики, са необходимата и достатъчна основа, за да се направят важни изводи и да се създаде методическа система за работа с речеви жанрове в продължаващото обучение на учителите по езиковите дисциплини.

В първа глава на настоящия труд се изследват особеностите на научни, медийни и официално-делови жанрове като продукти в процеса на комуникация. Анализът е ориентиран към потребностите на учителите и възможностите им за общуване в научната, медийната и официално-деловата сфера на действителността. Целта е теоретичното осмисляне на спецификите на речевите жанрове да послужи за разработване и прилагане на квалификационни програми за обучение на учители по езиковите дисциплини и на други педагогически специалисти, които се интересуват от тази проблематика.

Във втора глава се представя методическа система за работа с речевите жанрове в контекста на системата за продължаващо обучение на педагогическите специалисти. Акцент се поставя върху продължаващата квалификация на учителите по езиковите дисциплини.

Резултатите от констатиращите изследвания и анализът на ефекта от прилагането на квалификационните програми се представят в трета глава. Методиката за работа с речеви жанрове в продължаващото обучение на учителите се разработва и прилага в периода от 2008 г до 2017 г. Осъществяват се констатиращи изследвания, свързани с потребностите и нагласите за квалификация на учителите, доказва се ефективността на методиката с прилагане на статистически методи.

П Ъ Р В А Г Л А В А

ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА НАУЧНИ, МЕДИЙНИ И ОФИЦИАЛНО-ДЕЛОВИ ЖАНРОВЕ

В първа глава на дисертационния труд се изследват особеностите на научни, медийни и официално-делови жанрове като продукти в процеса на комуникация. Анализът е ориентиран към потребностите на учителите и възможностите им за общуване в научната, медийната и официално-деловата сфера на действителността. Целта е теоретичното осмисляне на спецификите на речевите жанрове да послужи за разработване и прилагане на квалификационни програми за обучение на учители по езиковите дисциплини и на други педагогически специалисти, които се интересуват от тази проблематика.

1.1. Комуникация. Комуникативни умения

В този раздел се разглеждат въпроси, свързани с процеса на комуникация и възможностите за изграждане и развиване на комуникативни умения. Общуването се представя като двустранен процес – на възприемане и на създаване на речеви съобщения. Във връзка с някои по-важни характеристики на комуникацията се откроява взаимодействието между език и култура. Застъпва се идеята, че овладяването на езика е невъзможно без усвояване на културата. Като се анализират основни научни постановки за особеностите на устната и на писмената реч, се изтъкват необходимите за всяка пълноценна комуникация четири типа дейности – слушане и говорене, писане и четене. Текстът се интерпретира като основен продукт на комуникацията и се анализират неговите стилкови и жанрови характеристики. Обосновава се спецификата на комуникативната компетентност. Развиването на

комуникативни умения се свързва със система от умения за възприемане и създаване на текстове.

Анализът на комуникацията като процес на възприемане и създаване на текстове изтъква на преден план речевите жанрове като важно средство на обучение в продължаващата квалификация на учителите. Извънезиковата обусловеност на текста изисква той да се постави във връзка със ситуацията на комуникацията. Разпределеността на езиковите средства според доминирането на определена функция (информационна, въздействаща и др.) в различните типове текстове изисква езиковите средства да се свързват с определени речеви жанрове.

В процеса на комуникация се проявяват основни характеристики на културата на всеки човек. Учителят, който повишава квалификацията си в условията на академичната комуникация, развива своята речева култура. Спецификите на устната и на писмената реч изискват да се осъществяват в продължаващото обучение и четирите типа дейности – слушане и говорене, четене и писане, като се отчитат особеностите на научната сфера, в която се осъществява комуникацията.

Като се имат предвид стиловите и жанровите характеристики на текста, в продължаващата квалификация се поставя акцент върху текстовете като основни продукти от комуникативната дейност на учителите в научната, медийната и официално-деловата сфера.

Работата върху речевите жанрове в продължаващото обучение на учителите се съобразява с психологичния процес на създаване и на възприемане (разбиране) на речевото съобщение. Сложната структура на процесите на създаване и възприемане на текстове изисква у учителите да се формират умения с различен характер, подчинени на комуникативните цели. Само усвояването на отделни умения, отговарящи на различни психологични звена (фази, етапи), може да осигури действително овладяване на умения за разбиране и

създаване на текстове в определен жанр. В продължаващото обучение учителят развива своята комуникативна компетентност, като усъвършенства четири основни звена в структурата на комуникативните си умения – неречеве, общотекстови, стилови и езикови умения.

В продължаващото обучение на учителите се развиват и усъвършенстват уменията за възприемане и създаване на научен текст. Този процес се реализира в академичната среда, в която се осъществява академична комуникация. Развиват се целенасочено неречеве умения (умения за ориентиране в типова ситуация на академичното общуване – разновидност на типова ситуация на научната комуникация).

Отработването на общите умения за работа върху текст (общотекстовите умения) се конкретизира върху академичните текстове. В условията на академичната комуникация у учителите се развиват стиловите умения, необходими им за възприемане и създаване на академични текстове. Филологическата подготовка на учителите по езиковите дисциплини благоприятства теоретичното осмисляне и осъзнатото използване на характерните за академичните текстове езикови средства.

1.2. Академична комуникация

В този раздел се откроява спецификата на общуването в научната сфера. Акцент се поставя върху участието на учителите в научни конференции. Разглеждат се особеностите на академични жанрове, чрез които учителите стават участници в процеса на академичната комуникация. Особено място се отделя на научната статия, чиито специфики учителите овладяват в продължаващата квалификация.

Акцентът върху академичните жанрове се поставя във връзка с потребностите на учителите да участват в академичната комуникация

със свои произведения. Академичният дискурс, който предполага определен начин на мислене и речеви изяви, налага и конкретна методика на работа върху академичните жанрове като средство на обучение в продължаващата квалификация на учителите. Във връзка с участието на учителите в научни и научно-практически конференции се развива монологичната и диалогичната им реч, усъвършенстват се уменията за устно и писмено академично общуване. Като се има предвид, че всеки жанр на научния стил се характеризира със свои структурно-композиционни особености, в продължаващото обучение е необходимо учителите да овладяват спецификите на писането на по-кратки и на по-обемни академични жанрове (резюме и абстракт, научна статия, научен доклад, научно съобщение, монография), както и на някои техни елементи. Във връзка с практическата подготовка на учителите и възможностите им за оценяване на учебниците по определени критерии, както и с оглед на участието им в авторски екипи, е необходимо в продължаващото обучение да се отделя внимание и на учебниците и учебните помагала.

Комуникативните потребности на педагогическите специалисти са свързани с текстове от различни сфери на общуване. Филологическата подготовка на учителите по езиковите дисциплини е предпоставка за пълноценна комуникативна изява в медийната и официално-деловата сфера.

1.3. Масова комуникация

В този раздел се анализира спецификата на публичната реч като потребност на учителите от публични изяви по обществен проблем. Открояват се двете основни функции на публичната реч – информационната и въздействащата. Подчертава се единството на тези функции – едновременно да се информира и въздейства върху масовата аудитория, което определя и стиловите черти на

текстовете. Изтъкват се различията между журналистическите и публицистичните произведения, които определят и избора на определени езикови средства в рамките на публицистичния стил. Поставя се акцент върху медийните жанрове, чиито особености учителите е необходимо да отчитат, за да могат да изразят своята позиция по конкретен общественозначим проблем.

Данните от частични изследвания потвърждават, че и в продължаващата квалификация учителите е важно да развиват и усъвършенстват уменията си за възприемане и създаване на различни по жанр текстове, да изработват свои критерии за подбор и реализация в потока от информация и въздействия. Целенасоченото участие на педагогическите специалисти в масовата комуникация ще осигури адекватно възприемане и достоверно представяне на важни въпроси от областта на образованието.

Изследването на възможностите на учителите за участие в масовата комуникация до голяма степен се свързва с изследване на това, доколко у тях са развити комуникативни умения за възприемане и създаване на текстове с публицистичен стил. Анализът на резултатите от 490 изследвани лица (студенти от първи и втори курс по педагогически специалности и на млади учители, включили се в квалификационни курсове в ДИУУ от различни места в страната през три последователни учебни години) показва, че по-голямата част от тях (82,93%) разпознават публицистичния стил, но не могат да навлязат по-дълбоко в анализа на стиловите черти. Те трудно осмислят кои езикови средства са най-подходящи за текст с публицистичен стил. Заслужава внимание и фактът, че 18% смесват стила на публицистичния текст с други стилове (научен, художествен). По-голямата част (54%) много добре и някои (28%) с известни слабости се ориентират към обществено значими теми, които са подходящи за създаване на публицистичен текст.

Продължаващото обучение дава възможност подобни дефицити да бъдат компенсирани с краткосрочни обучителни курсове с цел да се развиват у учителите комуникативни умения за пълноценно участие в масовата комуникация. Важно е да се подчертае, че това не само няма да отклони учителите от тяхното професионално развитие, но ще подпомогне усъвършенстването на комуникативната им компетентност като част от цялостната им педагогическа култура.

1.4. Официално-деловите жанрове като продукт от комуникативната дейност на учителите

Развиването на комуникативната компетентност на учителите предполага възможности за пълноценно общуване и в официално-деловата сфера. В училищната и извънучилищната дейност на учителите, както и при повишаване на квалификацията във висши училища – навсякъде им се налага да оформят делови материали: заявление, автобиография, протокоп, пълномощно и пр. Смесването на стиловете, невладеенето на характерните особености дори само на един от тях рязко снижава речевата, а с това и цялостната култура на личността.

С цел да се установи състоянието на деловата реч на учители по различни учебни дисциплини се осъществи констатиращо изследване, в рамките на което са използвани методи като: наблюдение, тестиране и анализиране. Обхванати са 200 учители от различни места в страната, които са се включили в едногодишни специализации в ДИУУ на СУ „Св. Кл. Охридски“. Допускането на грешки от действащи учители показва, че някои от слабостите в средното училище не се преодоляват във висшето образование. Резултати се потвърждават и при анализа на документи, написани и подадени официално от учители в деловодството на ДИУУ.

Извършеният анализ на написаните от учителите делови материали позволява да се отчетат грешки с различен характер, които може да се разпределят в следните типове: езиково-стилистични - 22,3% от всички грешки; композиционно-структурни - 33,2%; пунктуационно-правописни - 24,9%; технически - 19,6%. От получените резултати може да се констатира, че е необходимо да се усъвършенстват уменията за делово писане в продължаващото обучение на учителите.

Акцентът върху официално-деловата реч на учителите допълва изводите, необходими за изграждане на цялостна концепция за системата на работа върху речеви жанрове, която да се осъществява в продължаващото обучение на учителите.

Изводи от първа глава

Направеният анализ на речевите жанрове и потребностите на учителите от възприемане и създаване на научни, медийни и официално-делови текстове е необходимата и достатъчна основа, за да се изготвят обучителни материали за квалификационните курсове. Примерни обучителни материали се представят в *Приложение 1 към дисертационния труд*. В зависимост от потребностите и възможностите на участниците обучителните материали може да се променят, допълват, актуализират.

В тази връзка се концептуализира работата за развиване и усъвършенстване на комуникативните умения на учителите в продължаващото обучение. Поставя се акцент върху речевите жанрове като основно средство за обучение, подбират се методи и техники, за да се осигури ефективно възприемане и създаване на научни, медийни и официално-делови текстове.

Методическата работа се разгръща и във връзка с разработването на методически варианти, в които речевите жанрове са основно средство за обучение и на учениците, за изграждане и

развиване на комуникативните им потребности. Разбирането е, че когато учителите усъвършенстват собствената си комуникативна компетентност, ще се подобри и качеството на учебно-възпитателния процес. Ето защо предлаганата методическа система в продължаващото обучение е ориентирана не само към усъвършенстване на комуникативните умения на учителите, но и към методическата им подготовка за реализиране на комуникативния подход в учебно-възпитателния процес в училище.

В Т О Р А Г Л А В А

МЕТОДИЧЕСКА СИСТЕМА ЗА РАБОТА С РЕЧЕВИ ЖАНРОВЕ В ПРОДЪЛЖАВАЩОТО ОБУЧЕНИЕ НА УЧИТЕЛИТЕ

Във втора глава на дисертационния труд се представя система за работа с речевите жанрове в контекста на системата за продължаващо обучение на педагогическите специалисти. Акцент се поставя върху продължаващата квалификация на учителите по езиковите дисциплини.

Системата за работа с речевите жанрове в продължаващото обучение на учителите е изградена в съответствие със съвременни научни постановки на психолингвистиката и лингводидактиката за текста като основна комуникативна единица. Обхваща тематични курсове за професионална квалификация, както и квалификационна програма за придобиване на професионалноквалификационните степени (ПКС) от учители по езиковите дисциплини.

В първите три раздела на втора глава проблемът за продължаващото обучение се разглежда като приоритет в европейското образователно пространство. Изтъква се значението на международни документи и основополагащи идеи от общоевропейски политики и европейски квалификационни практики. Представя се продължаващото обучение на учителите в някои страни за сравнение с квалификацията на учителите в контекста на българската държавна образователна политика. Обосновават се идеи за продължаващо образование на учители, основани на нови елементи в квалификационната политика на Министерството на образованието и науката. Изтъква се ролята на институции, отговорни за продължаващото образование на учителите и на другите педагогически специалисти. Като се има предвид общата образователна и квалификационна структура на учителите в

България, се обръща внимание на връзката на професионалната квалификация с качеството на училищното образование.

Същността на системата за работа с речевите жанрове в продължаващото обучение на учителите се представя в четвъртия и петия раздел на същата глава. В системата се включват тематични курсове за професионална квалификация, както и квалификационна програма за придобиване на професионалноквалификационните степени от учители по езиковите дисциплини.

2.1. Водещи идеи и европейски квалификационни практики като основа за концептуални решения при създаване на методическата система

Проблемът за продължаващото обучение е приоритет в европейското образователно пространство. Квалификацията на учителите се изтъква като приоритет във важни международни документи, което изисква ново по-високо качество на предлаганите квалификационни услуги в съответствие с изискванията на пазара на труда. Основополагащите идеи, залегнали в документите, се реализират в европейски квалификационни практики. Например според *Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР)* квалификацията на учителите има за цел: актуализиране на познанията; актуализиране на компетентностите и педагогическата практика на учителите; да даде възможност на учителите да познават и използват промените в учебните програми и целите на образованието; да позволи на училищата и на учителите да въвеждат новости в педагогическата работа; обмяна на информация и опит между учителите; обмяна на информация и опит с изследователи и хора на бизнеса; да подпомага по-неопитните (начинаещите) учители да станат по-успешни и ефективни в своята работа.

Квалификацията се организира по различен начин в различните страни. Университетите по света участват активно в продължаващата квалификация на учителите чрез свои звена, чийто предмет на дейност се свързва с предлагането и координирането на програми по продължаващото образование на учителите.

2.2. Квалификацията на учителите в контекста на българската държавна образователна политика

Българската образователна политика е ориентирана към синхронизиране на квалификацията на българските учители с Европейската квалификационна рамка. Стремехът е по-високата квалификация на учителите да бъде гаранция за качествено училищно образование.

За разширяване на обхвата на квалификационната дейност в България нормативната база се обновява и се използват все по-пълноценно възможностите на международните програми, които са източник на финансови средства.

От особено важно значение е взаимодействието между институциите, отговорни на национално, регионално и местно равнище за продължаващото образование на учителите и на другите педагогически специалисти. Тези институции стоят най-близо до потреблението, те може да бъдат както преки заявители на квалификационни услуги, така и да окажат маркетингово съдействие. Департаментите за квалификация на учителите към висшите училища обновяват своята дейност, като все по-пълноценно реализират продължаващото образование и осъществяват връзка между началната подготовка на учителите и тяхната постоянна допълнителна квалификация и професионално развитие.

2.3. Учителите като субект в продължаващото обучение

В този раздел се акцентира върху образователната и квалификационната структура на учителите в България, тъй като те имат ключова роля във всички образователни реформи. Представят се данни за образователно-квалификационните степени, придобити във висшите училища. Първоначалната подготовка на българските учители в университетите и високите образователно-квалификационни степени, които те притежават, са предпоставка за по-нататъшна квалификация и усъвършенстване на компетентностите им в системата на продължаващото образование. Възможностите за професионално развитие и кариерно израстване на учителите се поставят във връзка с повишаване на качеството на училищното образование.

В системата на продължаващото образование на учителите се реализира модел за квалификация и кариерно развитие, който благоприятства постигането на знания, умения и компетентности, съответстващи на изискванията на пазара на труда и на потребностите на обществото. Повишава се мотивацията на учителите да подобряват качеството на учебно-възпитателния процес, да поставят индивидуалните потребности и резултати на учениците в центъра на този процес. Откроява се ясна връзка между квалификациите в системата и дескрипторите на степените на Европейската квалификационна рамка.

2.4. Речевите жанрове в системата на тематичните квалификационни програми

В този раздел се представя технология за работа с речеви жанрове в тематични курсове. Тематичните курсове за професионална квалификация се предлагат като учебни дисциплини за продължаваща квалификация на учителите. Те се организират като: 1) тематични курсове, основани на взаимодействието между

езиковите учебни предмети в средното училище; 2) тематични курсове, основани на интегрални взаимодействия между различни учебни дисциплини, изучавани в средното училище.

Тематичните курсове, основани на взаимодействието между езиковите учебни предмети в средното училище, са предназначени за учители по български език и литература и по чужд език. В основата на тематичното разпределение се поставят речевите жанрове: „Речевите жанрове в обучението по езиковите дисциплини”, „Възприемане и създаване на текст”, „Участие на ученици в масовата комуникация”, „Официално-деловите жанрове в помощ на учениците” (*Приложения 2, 3, 4А, 4Б към дисертационния труд*).

Тематични курсове, основани на взаимодействието между езиковите учебни предмети, се предлагат и на преподаватели от българските общности в чужбина, като интеракцията е ориентирана към българския език и официалния език на страната, в която има български общности. Тематиката е свързана със създаването на модули за обучение в условията на билингвизъм („Речеви жанрове за дистанционно обучение в условията на билингвизъм” – *Приложение 5*). Поради спецификата на обучението по български език в чуждоезикова среда, се предвижда това обучение да се осъществява като дистанционно.

Тематичните курсове, основани на взаимодействието между езиковите дисциплини в средното училище, се разработват въз основа на научни изследвания, осъществени през 2010 г. и 2011 г. като част от научноизследователската програма на СУ „Св. Кл. Охридски”¹. Проучени са възможностите за взаимодействие между обучението по първия език и изучаваните други езици в училище и

¹ Изследването е осъществено на два етапа по проект на ФНИ на СУ „Св. Кл. Охридски” с ръководител Р. Пенкова: I етап (проект № 249, 2010 г.) – „Взаимодействие между езиковите дисциплини в прогимназиалния етап на средното училище”; II етап (проект № 123, 2011 г.) – „Взаимодействие между езиковите дисциплини в средното училище”.

доколко тези възможности се използват от учителите и учениците; какви са комуникативните потребности и езиковите компетентности на учениците в края на основната и на средната училищна степен. Чрез подбора на модерни техники за езиково обучение се търси оптималният вариант, при който българският език може да подпомага овладяването на други езици, както и възможности за преодоляване на интерференцията и за положителен трансфер от един език на друг. Изследователската работа позволи да се натрупа известен опит по проблема за взаимоотношенията между обучението по първия и втория език и да се подберат добри педагогически практики, основани на взаимодействието между езиковите дисциплини в средното училище. Пред езиковото образование се открие сериозен проблем – недостатъчна е подготовката на учителите по различните езикови дисциплини, липсва методическа литература за осъществяване на взаимодействие между езиковите дисциплини в средното училище. Препоръките на учителите ни дадоха основание да допуснем, че разработването на тематични курсове за продължаващо обучение ще повиши квалификацията на учителите по езиковите дисциплини и на ефективността от езиковото образование, ще подобри работата по усъвършенстване на комуникативните им компетентности.

Чрез участие на учителите в тематичните курсове, основани на взаимодействието между езиковите дисциплини в средното училище, се запълва до определена степен съществуващият дефицит от необходима методическа подготовка на учителите по различни езикови предмети. Практическата работа в тези курсове осигурява на учителите ресурси за развиване на комуникативните умения на учениците за възприемане и създаване на текстове в определен жанр, съответно на български и на чужд език. Усъвършенстването на професионалните компетентности на педагогическите специалисти се конкретизира в тематичните курсове чрез работа върху медийни и

официално-делови жанрове. Учителите осмислят възможностите за взаимодействие между обучението по езиковите дисциплини при развиване на уменията на учениците за участие в масовата комуникация и в общуването на различни езици в социалните мрежи. Особено полезни за практиката са методическите варианти за развиване на уменията на учениците за възприемане и създаване на официално-делови текстове на български и на чужд език, които се разработват в процеса на продължаващото обучение. Текстовете и разработените задачи в работата по групи са ценни ресурси, които учителите може да използват за задоволяване на комуникативните потребности на своите ученици.

Тематичните курсове, основани на интегрални взаимодействия между различни учебни дисциплини, са предназначени както за учители по български език и литература, така и за други педагогически специалисти в средното училище. Тематиката на тези курсове също се свързва с речевите жанрове, като взаимодействието се търси по посока на гражданското образование в средното училище: „Речевите жанрове като средство за гражданско образование” (*Приложение 6*). Съдържанието на курсовете, предназначени за учители по български език и литература, се конкретизира върху текстове, свързани със знания за ЕС и за проблемите на равнопоставеността между половете. Методически варианти и ресурси за тези курсове са представени в приложение 7А и 7Б.

Интегралните взаимодействия са ориентирани и към усъвършенстване на комуникативните умения, необходими на педагогическите специалисти в областта на образователния мениджмънт. Предвижда се такива курсове да се предлагат и на млади (новоначинени) преподаватели във висши училища. Темите на курсовете се конкретизират за: 1) обучение на педагогически специалисти (директори и учители по различни учебни дисциплини)

като „Комуникативни умения в образователния мениджмънт” (Приложение 8); 2) обучение на млади (новоизменени) преподаватели във висши училища – „Общуване и култура”, „Академични жанрове”² (Приложения 9 и 10).

В основата на тематичните курсове като цяло се поставят речевите жанрове. В продължаващото обучение те са едновременно предмет и средство на обучение. В учебното съдържание се включват знания и умения, свързани с особеностите на научните, медийните и официално-деловите жанрове. Учителите усвояват технология на работа с речеви жанрове в обучението по езиковите дисциплини. На теоретично и практическо равнище те овладяват методи и техники на обучение, основани на взаимодействието между езиковите дисциплини. Осмислят спецификата на речевите жанрове като важно средство за развиване у учениците на комуникативни умения и компетентности.

2.5. Речевите жанрове като средство за обучение по квалификационни програми за придобиване на ПКС от учители по езиковите дисциплини

В последния раздел на втора глава се представя квалификационната програма за придобиване на ПКС от учители по езиковите дисциплини. Последователно се изяснява спецификата на всяка професионалноквалификационна степен и се откроява системата на обучение на учителите по езиковите дисциплини.

Квалификационната програма за придобиване на ПКС от учители по езиковите дисциплини е разработена, съобразно със спецификата на всяка професионалноквалификационна степен.

² Курсът е разработен във връзка с проект „Развитие на системата за квалификация и кариерно израстване на академичния състав в Софийския университет „Св. Климент Охридски““ № BG051PO001-3.1.09-0005, МОН, Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси” (2013 -2014).

Методическата система на обучение е ориентирана към научни, медийни и официално-делови жанрове с акцент върху академичното общуване. Структурирането на курсовете е съобразено със изискванията за всяка професионалноквалификационна степен.

За най-ниските степени (пета и четвърта) в учебното съдържание се подбират знания и умения, които са свързани с учебно-възпитателния процес по езиковите дисциплини в средното училище. Определя се съдържанието на обучителните курсове за пета степен („Комуникативни умения”, „Официално-делови жанрове” и „Методика” – *Приложение 12*) и за четвърта степен („Редактиране и рецензиране на научен текст” и „Медийни жанрове” – *Приложение 13*). Предлагат се методически варианти за усвояване на речеви жанрове от учениците и развиване на комуникативните им умения.

В професионално-педагогическа специализация, във връзка с която се присъжда трета ПКС, се разработват два модула – ”Възприемане и създаване на текст” и „Взаимодействие между езиковите дисциплини” (*Приложение 14*). Представянето на добра педагогическа практика, с която се свързва защитата на дипломната работа, също е ориентирана към изучаването на различни типове текстове в обучението по български език и литература и по чужд език, както и с взаимодействието между езиците, които се овладяват в училище.

За най-високите степени (втора и първа) в учебното съдържание се подбират знания и умения, които са свързани с изследователската дейност на учителя. За втора ПКС се разработва квалификационната програма „Диагностичната дейност на учителя по български език и по чужд език”, която включва два модула: „Диагностична процедура” и „Научен текст” (*Приложение 15*). За първа ПКС се представя квалификационната програма „Академична комуникация”, която включва също два модула (*Приложение 16*). Работата е насочена към диагностични процедури и нововъведения в

образованието, които се представят чрез средствата на академичната комуникация. Учителите усъвършенстват комуникативните си умения за възприемане и създаване на академични жанрове.

Изводи от втора глава

Методическата система за работа с речеви жанрове в продължаващо обучение на учителите по езиковите дисциплини е разработена в съответствие с основополагащи идеи от общоевропейски политики и европейски квалификационни практики, съобразена е с изискванията на модела за квалификация и кариерно развитие в България, регламентиран в нормативните документи.

Създадената и приложена в продължаващото обучение система обхваща технология за работа с речеви жанрове в тематични курсове, основани на взаимодействието между езиковите дисциплини, както и в тематични курсове, основани на интегрални взаимодействия в образователния процес. Методическата система на обучение е ориентирана към научни, медийни и официално-делови жанрове с акцент върху академичното общуване. В нея се включва и квалификационна програма за придобиване на професионалноквалификационните степени от учители по езиковите дисциплини.

ТРЕТА ГЛАВА

ЕФЕКТИВНОСТ НА МЕТОДИКАТА ЗА РАБОТА

С РЕЧЕВИ ЖАНРОВЕ В ПРОДЪЛЖАВАЩОТО ОБУЧЕНИЕ

НА УЧИТЕЛИТЕ

Изследователската работа в продължаващото обучение на учителите се осъществява в периода от 2008 г. до 2017 г. Провеждат се констатиращи изследвания, свързани с потребностите и нагласите за квалификация на учителите, които се представят в първия раздел на трета глава. Въз основа на тези изследвания се подбират темите, разработват се обучителните материали, осъществяват се обучителните курсове.

С оглед на възникналите трудности и проблемни ситуации, дидактическите материали и методите на обучение се усъвършенстват, систематизират се обучителните курсове. Разработва се и се прилага методика за работа с речеви жанрове в продължаващото обучение на учители по езиковите дисциплини. Използват се статистически методи, за да се докаже напредък и статистически значимо различие на резултатите преди осъществяване на квалификационната програма и след обучението. Анализът на статистическите данни се представя във втория раздел на трета глава на дисертационния труд.

Във връзка с последните промени в нормативните документи се осъществява контролно изследване за нагласите на учителите за квалификация. Разработва се механизъм за оценяване на провежданите квалификационни форми, който се прилага за оценяване на обучения на учители по български език и литература чрез използване на методика за работа с речеви жанрове в квалификационни програми за първа и втора ПКС.

3.1. Резултати от констатиращи изследвания

В първия раздел на трета глава се представят резултати от констатиращи изследвания, осъществени в продължение на няколко години – 2008-2013 г. Прилагането на методология за осъществяване на тези изследвания за продължаващото обучение на учителите позволява да се идентифицират в съответния период нагласите на учителите за продължаваща квалификация, мотивите им за професионално развитие и очакванията им от квалификационните курсове. Данните за състава на анкетираните учители показват, че участвалите в проучванията са специалисти с голям социален и професионален опит, с висока квалификация. Това осигурява високата степен на информираност и компетентност на учителите, изразили мнения и препоръки за усъвършенстване системата на квалификация.

В основата на констатиращите изследвания стои разбирането, че продължаващата квалификация на учителите е пряко свързана с тяхната мотивация за работа и нагласа да усъвършенстват професионалната си компетентност. Оценяването на професионалната дейност и квалификацията на учителите може да има стимулиращо значение, ако то провокира стремежа им към постигане на по-високи резултати и удовлетвореност от работата. От такава позиция бе осъществено през 2009-2010 г. изследване на мнението на учителите по въпроси на оценяването на професионалната им дейност и продължаващата квалификация. В проучването взеха участие 1133 учители от детски градини, начални, основни и средни училища в 149 населени места. От тях 7 са големи градове, 86 – малки градове и 56 – села (вж. *Приложение 17*).

През следващата година (2010-2011 г.) изследването бе разширено към проучване на мнението на учителите за собствената им професионална компетентност и квалификация. За да се осигури известна представителност за всяка съвкупност (при неголям брой

изследвани лица – 311), се съобразяваме със: географския район и урбанизацията - включват се лица от различни райони – голям град, малък град и село; училищните степени – основна и средна. Изготвената анкетна карта съдържа 25 въпроса (вж. *Приложение 18*), които са насочени към разкриване на мнението и оценките на учителите по основни проблеми, свързани с квалификацията на учителите.

Чрез осъществените изследвания се констатира, че учителите разбират нарастващата роля на оценяването в държавната политика за управление и контрол на качеството на образованието, но смятат, че действащата в изследвания период система на оценяване се нуждае от реални промени. Проучване на мнението на учителите за собствената им професионална компетентност и квалификация показва, че учителите осъзнават допълнителната квалификация като неотменна част от своята професионална дейност. Изискванията им са насочени към тези, които предлагат квалификационни курсове, необходимо е да се проявява гъвкавост при организирането на квалификационните форми, да се съобразява тематиката със съвременните професионални потребности на учителите. Констатира се необходимост от промяна на тогава действащата система на квалификация, която да я направи по-мотивираща и повече свързана с практиката.

В съвременните условия учителят ясно осъзнава необходимостта от продължаващо образование за непрекъснато усъвършенстване на професионалните си компетентности. Проявява зрялост при самооценката на професионалната си дейност. Той е готов да осъществява качествена промяна в образованието чрез собствената си квалификация. Умее да оцени положителното в системата за квалификация и постигнатото качество в департаментите на университетите; може да открие и допусканите слабости. Има рационални идеи за усъвършенстване на системата,

финансирането и организацията на квалификацията. Ето защо резултатите от подобни изследвания е необходимо да стоят в основата на стратегиите за професионално развитие и кариерно израстване на учителите.

Във връзка с разглежданата проблематика резултатите от изследванията се конкретизират и с данни от проучване (2008-2009 г.) на мнението на учители, родители и ученици за критериите за оценяване на професионалната дейност на учителя по български език и литература (*Приложения 19, 20, 21 – А, Б, В*). Това изследване послужи като ориентир при разработване на квалификационни програми за усъвършенстване на професионалните компетентности на учителите по езиковите дисциплини.

Особено важни изводи за разработване на квалификационните програми бяха направени от изследванията, свързани с въпросите на взаимодействието между езиковите дисциплини в средното училище. В първия раздел на трета глава се представят и констатиращи проучвания (2011-2013 г.) на мнението на учители по български език и литература и по чужд език в училищата в България, както и на учители по български език в българските училища в чужбина, за възможностите за осъществяване на интегрални връзки в процеса на развиване и усъвършенстване на уменията за възприемане и създаване на различни по жанр текстове.

В проучването са включени общо 209 учители, които работят в основни училища, средни училища (СУ), профилирани и професионални гимназии, намиращи се в различни по тип населени места в България (голям град, малък град и село). Целта на анкетирането е да бъдат проучени отношението и оценката на учителите по езиковите дисциплини за възможностите за осъществяване на интегрални взаимодействия между предметите, по които преподават, и доколко тези възможности се използват в практиката. Анкетната карта (*Приложение 22*) съдържа 10 въпроса

със структуриран отговор, два от които изискват оценка по 3- и 4-степенна скала. Допълнителна информация за мнението на учителите е получена и по време на посещенията ни в училище, както и от дискусиите на специално организираната по проблема кръгла маса.

Анкетното проучване сред учители по български език в българските общности в чужбина дава възможност на учителите да изкажат своето мнение за необходимостта от използването на съвременни методи на обучение, свързани с информационните и комуникационните технологии. Изследването предполага и събиране на данни за това, какви трудности учителите срещат във връзка с дистанционното обучение, какви препоръки може да направят, за да бъдат въведени повече дистанционни модули в обучението по български език, основани на взаимодействието между езиковите дисциплини. Анкетната карта (*Приложение 24*) съдържа 12 въпроса със структуриран отговор.

Чрез изследване на мнението на учителите по езиковите дисциплини за осъществяване на взаимодействие в обучението, се констатират трудности при реализация на интегрални взаимоотношения в езиковото обучение в България. На лексикално и социокултурно равнище учителите намират най-често връзка с обучението по другия език. Търсят се повече възможности за развиване на комуникативни компетентности у учениците чрез овладяване на общи речеве механизми. По такъв начин вниманието се насочва към речевите жанрове, които се използват като средство за обучение по различни езици. Тази ориентация се потвърждава и от резултати от проучване сред учители по български език в българските общности в чужбина. Търсят се възможности за прилагане на модули, основани на взаимодействието на българския език с официалния език на страната, в която живеят българи. Дейностите се разгръщат на социокултурно и лексикално равнище,

като се използват текстове, които функционират в различни комуникативни сфери. С изследването се обогатява емпиричният материал за по-нататъшна теоретична употреба в области на научното познание – методика, педагогика, лингводидактика. Разработените и приложени обучителни стратегии и практики се включват в програмата на някои допълнителни специализации и квалификации на учителите, които работят в българските училища в чужбина.

Осъществените констатиращи изследвания в периода от 2008 г. до 2013 г. за продължаващото обучение на учителите позволяват да се идентифицират трудности в професионалната дейност на учителите и да се открият перспективите за развитие на системата за квалификация.

3.2. Анализ на ефекта от прилагането на квалификационни програми

Във втория раздел на трета глава се представят резултати от изследвания с обучаващ характер, осъществени в периода 2012–2017 г. Изследва се ефективността на обучението както в тематични курсове, така и в квалификационни програми за ПКС. Анализът на ефекта от прилагането на квалификационни програми се основава на модела на Д. Къркпатрик и Д. Филипс, при който измерването на ефекта от обучението се извършва по 4-степенна скала. Изготвят се инструменти за оценка на ефективността на обучението по всяка от четирите степени.

В основата на обучаващия курс „Възприемане и създаване на текст” като част от професионално-педагогическа специализация стои разбирането, че речевите жанрове са основно средство за продължаващо обучение на учителите. От такава позиция е осъществено през 2012-2013 г. експериментално обучение,

резултатите от което се обработват статистически чрез t-критерия на Уилкоксън.

В рамките на курса „Речеви жанрове за дистанционно обучение в условията на билингвизъм” се представят и резултати (статистически обработени с теста на Колмогоров – Смирнов) от интензивно обучение на преподаватели и студенти от българските общности в чужбина, организирано в летните курсове, осъществявани от ДИУУ по ПМС № 103.

Във връзка с разглежданата проблематика в този раздел се изследват адаптирани текстове за межкултурна комуникация с приложение на t-критерия на Стюдънт.

Резултати от обучение по квалификационни програми на учители по езиковите дисциплини за ПКС се анализират предимно чрез успешно положените устни и писмени изпити и защитите на дипломни работи и писмени разработки с положителни рецензии.

В изпитите и защитите на писмени разработки за професионалноквалификационна степен обаче може да участват и учители, които не са се включили в обучителни курсове в ДИУУ. Ето защо за оценяване на резултативността на обучителните програми се прилага и специално разработен механизъм с оценъчни карти.

Анализ на ефекта от прилагането на квалификационни програми може да се прави, като се използват както критерии на икономическата метрика в сферата на икономическите понятия, така и система от социални показатели (вж. Казаков 2010). Важно е да се отчитат основните тенденции и зависимости, да се изясняват връзки и закономерности. Търси се отговор на въпроса има ли полза от участието на педагогическите специалисти в квалификационни курсове, а ако се използва икономическата лексика – какви са изгодите от инвестицията в човешкия капитал.

Изходната методологическа позиция се свързва с определяне на система от показатели за измерване на човешкия капитал.

Според някои български автори (Казаков 2010) системата от показатели за измерване на човешкия капитал условно може да се раздели на три групи: първа - показатели за образование и усвоено знание, втора - показатели за дарби и талант, и трета - показатели за правния статус на индивидите и нацията като цяло.

Първата група е най-съществена и представителна, защото дава (макар и косвена) информация за образованието, знанието, компетентността, уменията, придобития опит, квалификацията и други характеристики за индивидуалния, но и за веществените измерения на т.нар. *човешки капитал*. Към втората група показатели се причисляват онези, които дават информация за дарбите, таланта и свойствата на интелекта на отделната личност. Към третата група се включват показатели за здравния статус на индивидите, семействата и нацията като цяло.

В практиката са популярни два взаимодопълващи се подхода за оценка на ефективността и възвращаемостта на инвестициите в обучението:

- Анализ на разходите и ползите по системата ROI и
- Модел на Д. Къркпатрик и Д. Филипс (вж. Томов 2016).

Анализът на разходите и ползите по системата ROI е подход, въведен за първи път през 1992 г. от Джак Филипс, при който се съпоставят разходите, направени за обучението и приходите, ползите от осъществения процес. Ефективността и ефикасността на обучението може да се измери с помощта на следните формули:

$$\text{BCR (Benefits/Cost Ratio)} = \frac{\text{Ползи от обучението}}{\text{Разходи за обучението}}$$

$$\text{ROI (Return on Investments \%)} = \frac{\text{Нетни ползи от обучението}}{\text{Разходи за обучението}} \times 100$$

При **втория подход по модела на Д. Къркпатрик и Д. Филипс** измерването на ефекта от обучението се извършва по 4-степенна скала, която включва:

- реакция – каква е степента на удовлетвореност на участниците от съдържанието и качеството на обучението;
- учене – какво е усвоено;
- поведение – какви изменения в поведението на работното място настъпват след обучението;
- резултати – какви са крайните резултати в дейността на обученото лице.

Необходимо е да се прави разлика между резултати от обучението и практически ефект от него. В крайна сметка наученото може въобще да не намери приложение. Причините за това може да бъдат различни - обучаваните не са мотивирани да постигнат високи резултати; екипите не подкрепят нововъведенията; мениджърите не стимулират и не подкрепят иновативното поведение и пр.

Подходите за измерване се осъществяват с различни инструменти като: въпросник за обратна връзка от обучаваните лица, входящ тест, изходящ тест, казус, решаване на задачи, ролева игра, анотация на специализирана литература, доклади за извършени проучвания, анализи или изпълнено практическо задание, въпросник за самооценка, въпросник за обратна връзка от прекия ръководител, доклад на прекия ръководител.

В настоящия труд анализът на ефекта от прилагането на квалификационни програми за придобиване на знания и умения от учителите в продължаващото обучение се основава на модела на Д. Къркпатрик и Д. Филипс, при който измерването на ефекта от обучението се извършва по 4-степенна скала. Изготвят се инструменти за оценка на ефективността на обучението по всяка от четирите степени, които са представени в таблица 1.

Таблица 1.

Степен	Инструменти
Реакция	Въпросник за обратна връзка от обучаваните лица / Анкетна карта
Учене	Входящ тест Изходящ тест
Поведение	Резултати от изпити / Защити на писмени разработки пред комисия за ПКС
Резултат	Експертна оценка / Механизъм за оценяване

По-нататък в автореферата се представят възможности за измерване по посочените степени, съобразени със спецификата на обучението на педагогическите специалисти, както и резултати от осъществени обучения в Департамента за информация и усъвършенстване на учители на СУ „Св. Кл. Охридски”.

Измерване по степен „Реакция”

Измерването по степен „Реакция” се осъществява, за да се получи обратна връзка от обучаваните, каква е степента на удовлетвореност на участниците в квалификационните форми от съдържанието и качеството на обучението.

Изследването се осъществява въз основа на предварително разработената методология, която гарантира неговата представителност. **Изследваните лица са 2463**, като съвкупността е съобразена със:

- географския район - включват се лица от различни райони – голям град, малък град и село;
- системата за предучилищното и училищното образование – включват се лица от всички етапи и степени на образование, от различни видове училища и детски градини.

Целта на анкетното проучване на мнението на учителите за осъществяваната квалификация е да даде възможност за ориентиране в нагласите на учителите при новите условия: какво е отношението им към провежданите квалификационни форми, какви са вижданията им за критериите за оценка на качеството, какви са очакванията им от осъществяването на мониторинг на квалификационната дейност. Резултатите от изследването да станат основа за създаване на механизъм за оценяване на качеството на провежданите квалификационни форми.

Изготвената анкетна карта съдържа 12 въпроса (вж. Приложение 25), които са насочени към разкриване на мнението и оценките на учителите по основни проблеми, свързани пряко с квалификацията на учителите, и по въпроси, които не се отнасят пряко, но до голяма степен влияят върху нея.

Резултатите от анкетното проучване позволяват да се направят някои по-важни изводи:

- Учителите имат нужда от продължаващо образование във връзка с разрешаване на възникнали проблеми и трудности и усъвършенстване на професионалната си дейност.

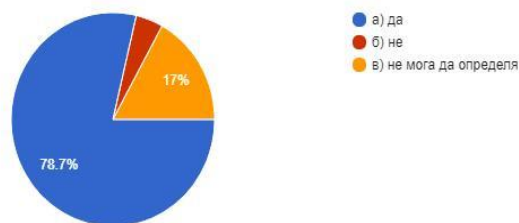
- Учителите участват в съществуващите квалификационни форми. Избират и краткосрочни, и по-дългосрочни курсове, в повечето случаи са подкрепяни от ръководствата на образователните институции.

- Педагогическите специалисти ясно осъзнават положителното влияние на квалификационната дейност върху професионалното развитие. Особено показателен е фактът, че 78.7% от анкетиранияте потвърждават категорично стимулиращото значение на допълнителната квалификация, а само 4.3% го отричат (вж. фиг.1). Откроява се тенденция към повишено доверие към квалификационната дейност.

Фигура 1.

Провежданата квалификационна дейност отразява ли се положително върху Вашето професионално развитие?

2,463 responses

- Очакванията за мониторинг се свързват с установяването на определени критерии за постигане на високо качество на квалификационните форми. Предпочитат се квалификационни форми, свързани с практиката.

- Учителят се нуждае от обективно оценяване, за да се мотивира за работа и професионално развитие. Проявява необходимата зрялост за самооценка и има високи критерии за това, какъв трябва да бъде добрият учител, стреми се към самоусъвършенстване.

Проучването бе използвано като основа за създаване на механизъм за оценяване на квалификационните форми, чрез който да се осъществява мониторинг на квалификационната дейност.

Измерване по степен „Учене”

Ефективността на обучението в тематични курсове се измерва по степен „Учене”. Статистическата значимост на резултатите се доказва чрез статистически методи. Използват се различни възможности.

Във връзка с обучението в тематичния курс „Възприемане и създаване на текст” като част от професионално-педагогическа специализация се организира експериментално обучение през 2012

година в ДИУУ с група учители по езикови дисциплини от различни населени места в страната (група А). Обучението е повторено през 2013 г. (група Б) и през следващите няколко години е практика в ДИУУ. Прилага се методика за работа с речеви жанрове. За да се провери статистически ефективността на обучението, се използва t -критерият на Уилкоксън за съпоставяне на признак, измерен в една и съща група, но в различни условия – преди и след експерименталното въздействие. За да се определи дали изменението на признака в едната посока е по-интензивно, отколкото в другата, може да се формулират две хипотези:

H_0 : Интензивността на изменение на признака в посока подобряване, увеличаване на резултата не превъзхожда изменението на признака в посока влошаване, намаляване на резултата.

H_1 : Интензивността на изменение на признака в посока подобряване, увеличаване на резултата превъзхожда изменението на признака в посока влошаване, намаляване на резултата.

Като се съобразяваме с ограниченията на критерия (броят на измерванията в групата трябва да е в интервала от 5 до 50 вкл.), изследваме 50 учители (2 групи, всяка от които с 25 учители) с един и същи тест (Приложение 26) преди и след експерименталното обучение. Интересува ни вярно ли е твърдението, че резултатите след експерименталното въздействие се подобряват в сравнение с тези, преди него.

Данните за група А и за група Б за всеки учител (N по ред) преди експерименталното обучение (t_{pr}) и след него (t_{sl}), както и разликата (d) показват, че както на констатиращия, така и на контролния етап няма учители с незадоволителен напредък. С други думи, типичното направление е подобряване, увеличаване на резултата.

Ранжираме абсолютните стойности на разликите и присвояваме рангови коефициенти K_d (таблица 2 и таблица 3):

Таблица 2. Група А

№	d	K_d
1	5	1
2	9	3
3	9	3
4	9	3
5	10	5
6	11	8
7	11	8
8	11	8
9	11	8
10	11	8
11	12	12
12	12	12
13	12	12
14	13	15
15	13	15
16	13	15
17	14	17

Таблица 3. Група Б

№	d	K_d
1	6	1
2	7	3
3	7	3
4	7	3
5	8	5,5
6	8	5,5
7	9	8,5
8	9	8,5
9	9	8,5
10	9	8,5
11	11	11
12	12	12,5
13	12	12,5
14	13	14,5
15	13	14,5
16	14	16

Не се установяват рангови коефициенти на нетипични изменения, т.е. $t_{emp} = 0$.

От таблицата за t-критерия на Уилкоксън се определят критичните стойности:

<p>За група А:</p> <p>41 (0,05)</p> <p>27 (0,01)</p>	<p>За група Б:</p> <p>35 (0,05)</p> <p>23 (0,01)</p>
---	---

$$t_{kr} = \left\{ \begin{array}{l} 41 (0,05) \\ 27 (0,01) \end{array} \right. \quad t_{kr} = \left\{ \begin{array}{l} 35 (0,05) \\ 23 (0,01) \end{array} \right.$$

Емпиричната стойност на критерия t_{emp} е необходимо да попадне в зона, в която нулевата хипотеза не се приема, което означава t_{emp} да е по-

малко или равно число на t_{kr} . Данните за група А показват, че нулевата хипотеза се отхвърля, тъй като $t_{emp} = 0$ и е по-малко от $t_{kr} = 41$ при вероятност за грешка 0,05, както и от $t_{kr} = 27$ при вероятност за грешка 0,01. Аналогични са данните за група Б: нулевата хипотеза се отхвърля, тъй като $t_{emp} = 0$ и е по-малко от $t_{kr} = 35$ при вероятност за грешка 0,05, както и от $t_{kr} = 23$ при вероятност за грешка 0,01.

Следователно, приема се хипотезата, че интензивността на изменение на признака в посока увеличаване на резултата превъзхожда изменението на признака в посока влошаване, намаляване на резултата. Доказва се, че различията не са случайни и има статистически значимо подобрене на резултатите след експерименталното въздействие.

Анализът на резултатите в група А и в група Б показва, че като се приложи методика за работа с речеви жанрове в продължаващото обучение се повишат комуникативните компетентности на учителите. Положителните резултати насърчиха прилагането на тези курсове и през следващите години.

В експерименталното обучение в тематичния курс *„Комуникация“* (вж. Приложение 11)) се включват преподаватели и студенти, които не са специалисти по български език, но водят дисциплини на български език в неделни училища в Украйна (история, музика), участват или ръководят клубове в българските дружества.

В експерименталната група, в която се включват 42 участници, се осъществява целенасочено обучение по български език (интензивен курс от 48 часа) и се провеждат практически занимания на български език по българска история, география и природни забележителности в България, гражданско образование, българско изкуство и културно наследство (общо 56 часа). В контролната група, в която има 44 участници, се провеждат само занятия на български език по история, география и природни забележителности в

България, гражданско образование, българско изкуство и културно наследство (общо 104 часа). Предполага се, че и двете групи ще напреднат по отношение на владеенето на българския език. Въпросът е дали ще се постигне статистически значимо различие между резултатите в експерименталната и контролната група, за да се потвърди ефективността от краткосрочния интензивен курс по български език чрез работа върху речеви жанрове в интензивния курс „Комуникация”.

Като се използва статистическият метод на Колмогоров – Смирнов, се прави опит да се провери статистически значима ли е разликата в резултатите, получени в експерименталната и в контролната група.

Проверка на ефективността на обучението по модул „Комуникация” на участниците от Украйна се прави в края на обучението чрез постекспериментален тест, състоящ се от 20 задачи (*Приложение 27*). Сравнява се изпълнението на теста по броя на допуснатите грешки от обучаваните в експерименталната и в контролната група. В таблица 4 е представено разпределението на броя на грешките за групата, в която е проведено обучението по модул „Комуникация” (извадка 1) и за групата, където не е проведено обучението по съответния модул (извадка 2).

Таблица 4.

Брой на грешките	Честота	
	Извадка 1 f1	Извадка 2 f2
0-2	20	2
3-5	10	7
6-8	5	5
9-11	2	15

12-14	3	10
15-17	2	3
18-20	0	2
	$n_1 = 42$	$n_2 = 44$

Извадките от експерименталната и контролната група, принадлежащи към две генерални съвкупности, се разглеждат като независими и n приема стойности от 42 до 44. Това изисква да се използват за статистическа обработка непараметрични методи. Прилагаме теста на Колмогоров – Смирнов (Клаус, Ебнер 1971: 200), при който се допуска, че измерената в двете независими извадки (експерименталната и контролната група) променлива величина е непрекъсната. Проверяващата величина се получава от сравнението на кумулативните релативни честоти $F_1(x)$ и $F_2(x)$ в двете извадки. Получените при постексперименталния срез разпределения по честоти (f_1 и f_2) съответно за експерименталната и контролната група нанасяме в таблица 5.

Таблица 5.

Грешки	Горна граница x_i	f_1	f_2	cf_1	cf_2	$\frac{cf_1}{n_1}$ $F_1(x)$	$\frac{cf_2}{n_2}$ $F_2(x)$	$F_1(x) - F_2(x)$
0-2	2,5	20	2	20	2	0.476	0.045	0.431
3-5	5,5	10	7	30	9	0.714	0.204	0.510
6-8	8,5	5	5	35	14	0.833	0.318	0.515 \sqrt
9-11	11,5	2	15	37	29	0.881	0.659	0.222
12-14	14,5	3	10	40	39	0.952	0.886	0.066
15-17	17,5	2	3	42	42	1.000	0.954	0.046
18-20	20,5	0	2	42	44	1.000	1.000	0

Въз основа на тези разпределения намираме релативните честоти (cf_1 и cf_2), после изчисляваме кумулативните релативни честоти $F_1(x)$ и $F_2(x)$ и накрая – абсолютната стойност на разликата $[F_1(x) - F_2(x)]$. Така намираме проверяващата величина D , която е равна на максимума от абсолютната стойност на разликата $[F_1(x) - F_2(x)]$ и в случая равна на 0,515.

Пресмятането на критическото число за D при определена вероятност за грешка (например $\alpha = 0,01$) става по формулата:

$$D_{\alpha;n_1;n_2} = \lambda_{\alpha} \sqrt{\frac{n_1+n_2}{n_1 \cdot n_2}},$$

където n_1 и n_2 са обемите на извадките и в случая са съответно равни на 42 и 44. Числото $\lambda_{\alpha} = 1,63$ на Колмогоров – Смирнов намираме по таблица, представена в книгата на Клаус – Ебнер (Клаус, Ебнер 1971: 203). Заместваме:

$$D_{0,01; 42; 44} = 1,63 \sqrt{\frac{42+44}{42 \cdot 44}} = 0,352$$

И тъй като получената стойност за проверяваща величина $D = 0,515$ е по-голяма от критичното число $D_{0,01;42;44} = 0,352$, може да приемем, че разпределенията в двете генерални съвкупности са значимо различни. Резултатът, получен в експерименталната група, е статистически значимо по-добър от този в контролната, т.е. обучаваните в експерименталната група допускат статистически значимо по-малко грешки, отколкото участниците в контролната група. Оттук е и изводът, че статистически се потвърждава ефективността от краткосрочния интензивен курс по български език (в България) с участници от българските общности в Украйна.

В резултат на експерименталното обучение и статистическата обработка на резултатите е установено различие между участниците от експерименталната и от контролната група, което от статистическа гледна точка се счита за съществено.

Резултатите, разгледани тук според броя на допусканите грешки по български език, потвърждават статистически ефективността на предлаганите краткосрочни интензивни курсове по български език чрез работа върху речеви жанрове.

Измерване по степен „Поведение”

Резултати от обучения по квалификационни програми на учители за придобиване на професионалноквалификационни степени (ПКС) се анализират предимно чрез успешно положените устни и писмени изпити и защитите на дипломните работи и писмените разработки с положителни рецензии.

Резултативността на обучителните програми се потвърждава чрез успешно положените изпити и осъществените защиты. С този инструмент може да се измери третата степен „Поведение” от скалата на Д. Къркпатрик и Д. Филипс.

Двете най-ниски професионалноквалификационни степени (пета и четвърта), както вече бе отбелязано, се придобиват чрез полагане на изпити.

В таблица 6 и таблица 7 се представят данни за успешно положилите устен изпит за присъждане на V ПКС и съответно писмен изпит за IV ПКС.

Таблица 6. Брой учители, положили устен изпит с оценка мн. добър и отличен

Брой учители	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
по български език и литература и по чужд език	75	133	94	166	651

Таблица 7. Брой учители, положили писмен изпит с оценка мн. добър и отличен

Брой учители	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
по български език и литература и по чужд език	34	75	46	104	276

Анализът на устните отговори на учителите показва, че те са овладели на високо равнище (много добро и отлично) умения за научно общуване, усвоили са особеностите на устната реч в научната сфера.

Чрез анализа на писмените работи по научен проблем може да се потвърди, че учителите са усъвършенствали уменията си за писмено общуване в научната сфера. Умеят да формулират научна теза, да привеждат доказателства, да правят изводи, структурират текста, като се съобразяват с жанровите особености на научния стил.

Данните за успешните защиты на дипломни работи (за придобиване на трета ПКС) са представени в таблица 8. За всяка дипломна работа е изготвена положителна рецензия.

Таблица 8. Брой учители, успешно защитили дипломни работи с оценка мн. добър и отличен

Брой учители	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
по български език и литература и по чужд език	32	48	26	45	60

Данните за учителите, подготвили и представили пред комисия диагностични и иновационни изследвания, са представени в таблица 9 и таблица 10. Качеството на съдържанието и структурата на писмената разработка за втора ПКС се установява чрез изготвена

рецензия от един хабилитиран преподавател или доктор по педагогика, а за първа ПКС – чрез рецензии от двама рецензенти.

Таблица 9. Брой учители, успешно защитили писмени работи за диагностични изследвания (за II ПКС)

Брой учители	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
по български език и литература и по чужд език	29	17	19	19	45

Таблица 10. Брой учители, успешно защитили писмени работи за иновационни изследвания (за I ПКС)

Брой учители	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
по български език и литература и по чужд език	18	15	12	12	13

От представените данни се вижда, че при по-ниските степени с всяка година се увеличава броят на присъдените професионалноквалификационни степени. Учителите се стремят да получат квалификационна степен, но за по-високите степени броят на учителите намалява. Обяснимо е положението, че първа степен защитават най-малък брой учители, тъй като изискванията за иновативната разработка се доближават до изискванията за дисертационно изследване (за получаване на образователната и научна степен „доктор“).

Придобитите професионалноквалификационни степени в резултат на успешните изпити и защиты на писмени научни разработки са доказателство за непрекъснатия напредък на учителите в сферата на научното общуване. Макар само част от тях да достигат до най-високите степени, с всяка от трите типа научни разработки учителите показват напредък в овладяването на по-

обемните научно-учебни и научни жанрове,. Ефективността на обучителните курсове по-конкретно може да бъде потвърдена и чрез разработения механизъм за оценяване качеството на провежданите квалификационни форми.

Измерване по степен „Резултат”

Оценяването на квалификационната дейност на педагогическите специалисти е изключително важна част от образователния мониторинг, свързана с измерването на резултати, постижения, степен на полезност, достигната ефективност. Липсата на механизъм, чрез който да се осигурява мониторинг на системата за квалификация, не позволява да се отговори на действителните потребности на педагогическите специалисти от професионално развитие, допуска се понякога дори неефективно участие в квалификационни форми, които не допринасят за усъвършенстване на професионалните компетентности на учителя, напразно се изразходват сили и време при неподходящи обучения. Ето защо съществен е въпросът за оценяването на квалификационните форми, в които участват педагогическите специалисти. В тази връзка бе адаптиран вариант, отнасящ се за оценката на квалификационните форми, предназначени за учители по български език и литература.

При изготвяне на механизма се открояват някои водещи идеи:

- Механизмът за оценяване на квалификационните форми, предназначени за учители по български език и литература, е вариант на инварианта за осъществяване на мониторинг на квалификационната дейност на педагогическите специалисти.
- Съвременната педагогика очертава посоката на развитие на училището – промените да се осъществяват „отвътре”, с „малки стъпки”, затова настоящият механизъм е опит да се представи „вътрешната” гледна точка за мониторинга – тази на учителите по български език и литература.

Механизмът включва 3 компонента:

А. Оценка от обучаваните

Б. Самооценка на учителя (учителите)

В. Експертна оценка от директора на образователната институция

Първият компонент А включва шест звена:

1) Съдържание на обучението като цяло

2) Резултатност (ефект от обучението)

3) Ресурсна осигуреност

4) Методика на преподаването

5) Организация на обучението

6) Оптималност на образователната среда

Във всяко от звената се регистрира успех на проведената квалификационна форма, може да се открият и нейните слаби места с цел да се подобри при следваща реализация.

По втория компонент Б се дава възможност на учителя (учителите) да изрази (да изразят) своето становище за проведената квалификационна форма.

Оценката по третия компонент е външна. Прави се от директора на образователната институция, в която се очакват крайните резултати от дейността на участвалите в квалификационни форми учители. Оценката регистрира в процентно отношение крайните резултати от дейността на обучаваните лица за образователната институция.

Оценяването на квалификационната форма се извършва чрез карта за оценка.

Предлагат се три карти, които се попълват за всеки компонент. В *Приложение 28* се представя образец за оценяване по всяка карта. Крайният резултат е съвкупност от точките, получени от картите по двата компонент А и Б. Възможните оценки са:

- Висока – 60-70 т.;

- Добра – 40-60 т.;
- Задоволителна – 20-40 т.;
- Незадоволителна – до 20 т.

Оценката по компонент В не присъжда точки, тя само потвърждава (отрича) ползите от продължаващото обучение (от осъществената квалификационна програма за педагогическите специалисти).

Необходимият брой точки за всяка оценка е въпрос на по-широко обсъждане.

Апробирането на механизма за оценяване на квалификационните форми се осъществи в три пилотни групи в София, Ловеч и Разград през първата половина на 2017 г. В София обучението се осъществи по квалификационната програма за първа ПКС, а в Ловеч и Разград – по програмата за втора ПКС. Оценките, които са получени според двете карти, в преобладаващите случаи са високи. Може да се допусне, че високите оценки са в резултат на силната мотивация на обучаваните, които се стремят към постигане на двете най-високи професионално-квалификационни степени. Към това може да се добави, че учителите, които оценяват работата, е автор на обучителната програма.

Постигнатите резултати обаче не може да бъдат пренебрегнати, тъй като може да бъдат съпоставени с получените крайни резултати на учителите от трите групи, обучавани за първа и втора ПКС. Всичките 12 учители от групата, обучавана в София, 8 – от Разград и 6 – от Ловеч, са получили положителни рецензии с предложение за отлични оценки и са им присъдени съответните степени – първа и втора ПКС.

Разработеният теоретичен модел и апробиран механизъм с учителите по български език и литература послужи като основа за създаване на съвременен механизъм за оценяване на квалификационните форми от екип, с ръководител проф. д-р Р.

Пенкова, и с изключителната подкрепа на дирекция Квалификация и кариерно развитие» на МОН. Тази задача бе изпълнена според квалификационната програма за 2017 г. на МОН. Предстои обсъждане и по-нататъшно усъвършенстване на начина за осъществяване на мониторинг на квалификационната дейност в образователната система.

ИЗВОДИ ЗА ЕФЕКТИВНОСТТА НА МЕТОДИКАТА

- Ефективността на приложената методика за работа с речеви жанрове в продължаващото обучение на учителите се проверява чрез експериментално обучение по квалификационни програми за учители по български език и литература и по чужд език, основани на взаимодействието между езиковите дисциплини в училище. Измерването се осъществява по 4-степенната скала на Д. Къркпатрик и Д. Филипс. Резултатите показват, че е постигнат положителен ефект от прилагането на квалификационните програми, в които речевите жанрове са основно средство на обучение.

- Данните от анкетната карта, използвана като инструмент за измерване по първата степен „Реакция”, показват повишена активност и мотивираност за включване в квалификационни форми. Учителите са удовлетворени от наученото в квалификационните курсове и в повечето случаи считат, че то отговаря на вложените от тях усилия, време, средства.

- Измерването по втората степен „Учене”, направено чрез входни и изходни тестове при осъществяване на два тематични курса, също показва положителни резултати. Статистическата проверка чрез t-критерия на Уилкоксън доказва статистически значими различия между постиженията преди и след експерименталното обучение по тематичната програма

„Възприемане и създаване на текст”. Резултатите от обучението по програмата „Комуникация“, които са обработени статистически чрез теста на Колмогоров–Смирнов, също потвърждават ефективността на обучението. Анализът на адаптирани текстове чрез t критерия на Стюдънт е доказателство за успешна работа на учителите в рамките на курса „Речеви жанрове за дистанционно обучение в условията на билингвизъм”.

- Резултатите от обучения по квалификационни програми на учители по езиковите дисциплини за ПКС се анализират по третата степен „Поведение” чрез успешно положените устни и писмени изпити и защитите на дипломни работи и писмени разработки с положителни рецензии. Ефективността се оценява по измененията в поведението на работното място, настъпили след обучението и придобиването на ПКС – кариерно израстване и повишаване на заплащането.

- За оценяване на резултативността на обучителните програми по четвъртата степен „Резултати” се прилага и специално разработен механизъм с оценъчни карти. От данните при апробирането на механизма може да се забележи положителна тенденция. Трябва да се подчертае обаче, че при тази оценка влияят и други фактори и е трудно квалификационните въздействия да бъдат изолирани и самостоятелно оценявани.

- Като цяло получените оценки по 4-степенната скала потвърждават ефективността на прилаганата методика за продължаващо обучение на учители по езиковите дисциплини.

ОБОБЩАВАЩИ ИЗВОДИ И ПРИНОСИ

Проведеното в продължение на няколко години изследване върху речевите жанрове и тяхното приложение в системата на продължаващото обучение позволява да се направят следните общи изводи:

Първо, в резултат на теоретичното и експерименталното проучване е обоснована, определена и реализирана методика за работа с речеви жанрове в продължаващото обучение на учителите. Предлаганата методика дава възможност да се подобри качеството на комуникативните им умения за възприемане и създаване на академични текстове. Това се постига като:

- лингвистични, психолингвистични, социолингвистични особености на речевите жанрове се използват като определящи при изграждане на методиката;

- методиката се разработва съобразно спецификата на продължаващото обучение, както и с оглед на целите, методическите принципи и учебното съдържание на родноезиковото и чуждоезиковото обучение; методите и средствата за работа върху речевите жанрове се подбират съобразно спецификата на възприемането и създаването на текстове в различни комуникативни сфери;

- експерименталната проверка на ефективността на методиката се осъществява в естествените условия на продължаващото обучение на учители по български език и литература и по чужд език.

Второ, проучването на отношението на учителите към речевите жанрове, на възможностите им да възприемат академични, официално-делови и медийни текстове и да създават отделни техни елементи показва, че комуникативните потребности на учителите са

свързани и с трите типа жанрове, като акцент се поставя върху научните с оглед на професионалното и кариерното им израстване.

Трето, анализът на особеностите на речевите жанрове позволява да се отделят тези езикови средства, които по-често се използват в даден жанр с информационна и съответно с въздействаща функция. Това дава възможност да се определят онези теми в квалификационните програми, в които следва да се включат отделни особености на стила и жанра на текстовете, както и да се потърсят възможности за интегрални взаимодействия.

Четвърто, изследването потвърди необходимостта в продължаващото обучение на учителите да се работи на комуникативно равнище. Това следва да става планово и системно, в тематични курсове и в квалификационни програми за ПКС. Да се усъвършенстват уменията на учителите за възприемане на академични жанрове – означава да се подготвят за внимателни, мислещи и активни читатели на научна литература, да се превърнат постепенно от пасивен обект на въздействие в активен субект в академичната комуникация.

За да може да възприема определен речев жанр, на учителя са необходими много умения, които се включват в сложната структура на комуникативното умение за възприемане на текст в определен стил и жанр. Само точното познаване и отчитане на отделните звена от умения (езикови, общотекстови, стилови и неречеви), които съответстват на психологичните звена в процеса на възприемането на речта, ще позволи на учителя системно и целенасочено да ръководи и контролира развитието на рецептивното комуникативно умение. Необходимо е да се създават условия за изграждане на отделните умения-компоненти, защото подценяването или неотработването на някои от тях води до понижаване на общия ефект от обучението във възприемане на научния текст.

Пето, комуникативните умения за възприемане и създаване на текстове се изграждат относително самостоятелно. Процесите на създаване и възприемане на речеви жанрове може да са отдалечени във времето и пространството. Не може да бъдат откъснати неестествено една от друга двете страни на един процес – речевото общуване. Подготвянето на учителите да създават отделни елементи на академичните текстове осигурява възможност да се отговори на техните комуникативни потребности, да се подготвят за активна изява по важни въпроси на образованието.

Сложната структура на продуктивното комуникативно умение се развива успоредно с тази на рецептивното комуникативно умение.

Шесто, комбинирането на различни интерактивни методи позволява да се намерят разнообразни и подходящи за определени условия форми за тяхното реализиране. Предложената система от задачи отговаря на двойствената природа на комуникативните умения (рецепция и продукция) на всеки етап, по време на който тези умения се изграждат в продължаващото обучение.

Седмо, речевите жанрове са средство и обект на обучение. Формулираните изисквания за подбор на текстовете като средство на обучение са отправна точка в работата във връзка с възприемането на текст в определен стил и жанр. Дълбочината на възприемането на текста зависи от разбирането на това, как текстът е създаден и каква функция изпълнява всеки негов елемент. Анализът на текста не е просто тълкуване на съдържанието, а анализ на функцията на езиковите средства и на композиционно-структурните особености в конкретния текст в определен стил и жанр.

Изискванията към създаването на текстове се променят в зависимост от целта: 1) учителят усъвършенства своите комуникативни умения; 2) учителят изгражда и развива комуникативни умения у учениците. Дейностите обхващат: използване на дадено езиково средство с определена функция;

създаване на разгърнат текст в определен жанр; предлагане на методически вариант за работа с ученици.

В анализа на текста и в конструирането на отделни негови елементи или на цял текст се открояват три взаимосвързани етапа: 1) последователно отговаряне на система от въпроси; 2) самостоятелна работа по даден алгоритъм (за възприемане на текст, за трансформиране на един жанр в друг или за създаване на текст в определен жанр); 3) самостоятелно поставяне на въпроси към анализирания текст или с оглед на бъдещия текст; излагане на отговорите в свързан аргументативен текст и съответно самостоятелно създаване на отделни елементи на текст или цял текст в определен стил и жанр.

Осмо, осъщественото експериментално обучение потвърди предположението, че предлаганата методика дава възможност да се повиши ефективността на продължаващото обучение и качеството на рецептивните и продуктивните комуникативни умения на учителите.

На основата на резултатите от експерименталната работа се оформи изводът, че речевите жанрове може да бъдат и основно средство на обучение, и предмет на обучение в продължаващата квалификация. Като предмет на обучение на преден план излизат академичните жанрове.

Експерименталното изследване показва, че разработената методика може да се използва в широката практика, като осигурява и перспективите на обучението.

Теоретичната стойност на изследването се свежда до следното:

- Прави се опит да се обобщят някои лингвометодически характеристики на речевите жанрове и на тази основа да се определи съдържанието на квалификационните програми в продължаващото обучение на учителите.

- Разработва се методическа система за работа върху речевите жанрове в продължаващото обучение. Определят се целите и задачите, разработва се учебната програма, уточняват се методи и средства за развиване и усъвършенстване на комуникативните умения като елемент на цялостната комуникативна компетентност на учителите.

- Определят се инструментите за измерване на ефективността на прилаганите квалификационни програми, предлага се механизъм за оценяване на квалификационните форми.

Практическата значимост на изследването се състои в следното:

- Установява се равнището на уменията на учителите за възприемане и създаване на речеви жанрове, проучват се комуникативните потребности на учителите и на възможностите им да участват в академичната комуникация, както и на уменията им да възприемат и създават медийни и официално-делови текстове.

- Препоръчва се дидактически материал, система от задачи за работа върху научни текстове. Прави се подбор на теми и се предлагат задачи за осъществяване на взаимодействие между обучението по български език и литература, чужд език и гражданско образование.

- Резултатите от изследването може да се използват и при по-нататъшно проучване върху характеристиките на речевите жанрове и усъвършенстването на комуникативните умения на учителите.

Приносът на изследването, с други думи, трябва да се търси в опита да се реализира интегративен подход при решаване на един от важните проблеми, свързани с повишаване на комуникативната компетентност.

ПУБЛИКАЦИИ, свързани с дисертационния труд:

- 1. Пенкова, Р.** Квалификация и оценяване на учителите. – В: Юбилейна национална конференция с международно участие Хуманизъм и прагматизъм в образованието на 21. век. Варна: МОМН, 2010, с. 312-314.
- 2. Пенкова, Р. (съавтор)** Взаимодействие между езиковите дисциплини в прогимназиалния етап на средното училище. София: Парадигма, 2011, 74 с.
- 3. Пенкова, Р.** Как учителите оценяват професионалната си подготовка и допълнителната квалификация. – Стратегии, 2012, № 3, с. 235–254.
- 4. Пенкова, Р. (съавтор)** Предизвикателства пред съвременното обучение в средното училище – възможни решения. – В: Учителят и модернизиранието на образованието. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2014, с. 311-321.
- 5. Пенкова, Р. (съавтор)** Възможностите на дигиталното видео в съвременното езиково обучение. – В: Учителят и модернизиранието на образованието. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2014, с. 322-330.
- 6. Пенкова, Р. (съавтор)** Изследване на училищната практика в областта на дистанционното обучение в българските училища в чужбина. – В: Историята, която усмихва. София: Парадигма, 2014, с. 388-400.
- 7. Пенкова, Р.** Развиване на межкултурна комуникативна компетентност в обучението по български език в интеркултурна среда. – В: Работа на учителя в интеркултурна среда. Педагогически практики. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2015, с. 9-15.

8. **Пенкова, Р.** Използване на web 2.0 инструменти в българските училища в чужбина. – В: Приноси към теорията и практиката на езиковото образование. София: Булвест 2000, 2015, с. 370-377.
9. **Пенкова, Р.** Съвременната езикова ситуация и междукултурната комуникация в българските общности в чужбина (Някои аспекти, свързани с обучението по български език). – Стратегии на образователната и научната политика, 2016, № 2, с. 127–140.
10. **Пенкова, Р.** (съавтор) Усвояване на знания за ЕС и развиване на междукултурна компетентност в обучението по езиковите дисциплини в средното училище. – Педагогика, 2016, № 7, 940-960.
11. **Пенкова, Р.** (съавтор) Обмяна на добри педагогически практики във виртуалното образователно пространство – Български език и литература, 2016, № 1, 71-78.
12. **Penkova, R.** Recent Educational Reforms in Bulgaria. – In: Educational **Reform** in the 21st Century in Balkan Countries. Bucharest: Lumina Publishing, 2014, p. 10-19